

KISS SZEMÁN, Róbert: SLOVANSKÝ GOETHE V PEŠTI. JÁN KOLLÁR A NÁRODNÍ EMBLEMATISMUS STŘEDOEVROPSKÝCH SLOVANŮ. Praha : Akropolis, 2014. 210 s.

Život a dielo Jána Kollára predstavujú pre maďarského slovakistu, bohemistu a komparatistu Róberta Kiss Szemána dlhodobu jednu z profilových výskumných tém. Tri kollárovské štúdie (o. i. po česky dostupnú stať Ján Kollár, veľký kreátor. In: *Slovanský přehled*, 2005, č. 4, s. 557 – 563) zahrnul do výboru *Magyarország panaszától Szlavia panaszáig* (Od sťažností Uhier k sťažnostiam Slávie) v roku 2007 a o tri roky neskôr venoval tomuto autorovi samostatnú monografiu spracúvajúcu vybraný úsek Kollárovho života a diela *Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között* (Slovanské peklo v Pešti. Pôsobenie Jána Kollára v rokoch 1819 – 1849). Slovenský čitateľ bez znalostí maďarského jazyka má možnosť oboznámiť sa s výsledkom uvažovania Róberta Kiss Szemána a jeho pohľadom na Jána Kollára vďaka po česky napísanej monografii s príznačným názvom *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*, ktorá historikove kollárovské výskumy posunula najďalej.

Kollárovo životné dielo sa historik snaží vyložiť komplexne, so všetkými jeho zložkami, na pozadí „*zrodu v dobe stredoeurópskeho osvietenstva a romantiky*“ (s. 100). Z hľadiska tradičnej slovakistickej „periodizácie“ sa na tomto mieste žiada upozorniť, že Jána Kollára nevníma ako klasicistu, inklinuje skôr ku konceptu frekventovanejšiemu v bohemistike, ktorá v Kollárovom diele akcentuje viac romantických prvkov a atribútov, vníma ho skôr ako romantika (najnovšie napr. v monografii Dalibora Turečka a kol. *České literární romantično. Synopticko-pulzační model kulturního jevu*, 2012). Jeho určujúcou vlastnosťou sú mnohostrannosť a mnohovrstevnosť, čo sa týka žánrovosti, intencnosti, štýlu aj sekundárneho života (porov s. 101), pričom mnohovrstevnosť tvorby, jej záber a dejinný vplyv, ktorým Kollárovo dielo pôsobilo po stránke jazykovej, estetickej, duchovnej aj politickej, sú podľa autora aspektmi, ktorými zapadá do radu velikánov tvoreného Voltairom, Rousseauom a Goethem.

Dôraz na komplexnosť a prepojenosť jednotlivých zložiek diela predstavujú nový a zásadný moment v „dejinách“ kollárovských výskumov. Róbert Kiss Szemán v ňom identifikuje „*organickú homogenitu takého stupňa, že v jej rámci nemožno Kollárovo dielo vykladať bez toho, aby súčasne nebol kladený nárok na jeho vedeckosť či vyňať jeho diela napísané s duchovným zámerom bez toho, aby to nebolo pociťované ako nedostatok*“ (s. 9). Upozorňuje na to, že jednotlivé oblasti Kollárovej životnej tvorby sú k sebe viazané navzájom takou silnou koherenciou, že jej nerešpektovanie odsudzuje akýkoľvek vedecký počín nárokuje si na pokus o syntézu k neúspechu. V analýze svojho výskumného predmetu sa sám dôsledne riadi touto ústrednou vlastnosťou Kollárovho diela, a tým prakticky demonštruje nové výskumné perspektívy, ktoré tento prístup ponúka. Ako autor píše, „*táto mnohostrannosť je uchopiteľná iba vtedy, keď sa pokúsime zviditeľniť jej vnútornú štruktúru, jej hnacie pružiny*“ (s. 101).

Zvolená výkladová stratégia prehodnocuje doterajšie interpretácie Kollárovho diela a na jeho pozadí, prirodzene, i tejto osobnosti a jej činnosti, a ponúka nové výkladové

a hodnotiace perspektívy. Napríklad spev Acheron z druhej verzie skladby *Slávy dcéra* (1832) historik odmieta nahliadať ako „literárnohistorickú kuriozitu“ (s. 105). Vychádzajú z presvedčenia, že dôležitú úlohu pre vznik tohto spevu treba vidieť aj v osobných skúsenostiach Jána Kollára a jeho osobnom vkuse, uplatňuje taký zreteľ, ktorý spev vníma ako organickú súčasť štruktúry literárnych a myšlienkových dejín, pomocou ktorých sa pokúša popísať príznačné znaky tohto systému a napokon jav ako taký začleniť do širšieho systému vzťahov. Pri tomto prístupe je prirodzené, že v interpretácii rozšíreného vydania *Slávy dcéry* autor odmieta zažitý výklad a literárnohistorické hodnotenie v zmysle nárastu historického a filologického „balastu“ na úkor literárnosti a estetickej krásy. Naopak, akcentuje pre výklad Kollárovho diela závažnú skutočnosť, a síce, že umiestnenie nových sonetov do „pôvodného“ diela svedčí o tom, že Ján Kollár nepovažoval svoje napísané a vydané literárne diela za esteticky uzavreté jednotky, ale jeho úmyslom bolo poňať ich ako súčasť veľkej štruktúry, ktorá je podriadená vyššiemu usporiadaniu.

Historik v monografii cielene sleduje, ako a prečo sa najznámejšie Kollárovo básnické dielo kontinuálne rozrastalo, pričom spevy *Lethe* a *Acheron* vníma ako „básnikov experiment, smerujúci na jednej strane k absolutizácii národného fenoménu, ktorým ho akoby pozdvihuje do roviny sakrality, na druhej strane ale umožňujúci zavŕšiť imaginárnym spôsobom onen český a slovenský národný fenomén, ktorému v jeho pozemskej realizácii bránili spoločenské a politické pomery v 19. storočí“ (s. 12). Za vyššiu štruktúru usporiadania v rámci myšlienkového pôdorysu *Slávy dcéry* považuje Róbert Kiss Szemán formu národného moderného slovanského emblematicizmu, ktorého korene nachádza, rovnako ako starší výskumníci (R. Brtáň), v baroku.

Ono „zviditeľňovanie“ vnútornej štruktúry a „hnacích pružín“, tiahnuce sa naprieč celou monografiou, robí autor dôsledne na pozadí duchovnej atmosféry doby, v ktorej sa v Uhorsku formovali jednotlivé slovanské národy, s dôrazom na náboženský, literárny a vedecký život v jeho správnom centre, pričom Pešť-Budín chápe ako „prototyp hodnotového modelu pre daný jav“, ktorý svojimi „početnými hľadiskami slúži na zobrazenie celkovej situácie Uhier danej doby“ (s. 7). V tomto zmysle je príznačné, že publikáciu (po stručnom Úvode) otvára kapitola venovaná podrobnej analýze pozadia cirkevného a náboženského života v obci peštianskych evanjelikov, ktorý podľa autora zásadným spôsobom predestinoval prvé roky tamojšieho (nielen kaplánskeho) pôsobenia Kollára (bližšie Kollárova anamnéza duchovného pastiera, vedca, umelca). Spomedzi rozsiahleho pramenného materiálu, ktorý je výsledkom obrany liturgie a slovenskej náboženskej obce, vyberá Róbert Kiss Szemán kázanie *Dobré vlastnosti slovanského národa* a na okolnostiach jeho vzniku, prameňov a intencií ukazuje Kollárovo miesto v duchovnom a náboženskom živote v Pešti dvadsiatych rokov 19. storočia. Z hľadiska slovakistiky je v tejto kapitole zvlášť dôležité rozkrývanie vzťahov k maďarským autorom a vedeckým autoritám, voči ktorým sa autor vyhraňoval (László Matus, János Horváth, István Horváth).

Analýza Kollárovho diela je pre Róberta Kiss Szemána súčasne príležitosťou priblížiť problematiku národného emblematicizmu stredoeurópskych Slovanov, ktorá je podružnou témou monografie a ktorou monografia významne „prerastá“ rámec kollárovských výskumov. Pojmom *národný emblematicizmus* sa autor snaží cielene „pokryť jav tzv. *dlhého 19. storočia*, *sprevádzajúci vznik a formovanie moderných národov strednej Európy*“ (s. 11), pričom jeho cieľom je identifikovať v Kollárovom diele „prapôvodné“ zdroje

českého a slovenského národného emblematizmu, ich ustáľovanie a rozširovanie na pozadí rozrastania *Slávy dcéry* (s dôrazom na postavu Matky Slávie, geografickú topografiu a emblematiku a ďalšie – ťažiskovo v kapitole *Dcéra Slávy*).

Ak som vyššie ako jeden z príkladov nového prístupu k výkladu Kollárovho diela uviedla analýzu spevu Acheron, tu možno dodať, že v podkapitole s názvom Emblematický národný zákonník a výkon trestu (kapitola *Slovanské/slovenské peklo*) autor na pozadí sonetov z tohto spevu a adekvátnych pasáží z *Výkladu k Slávy dcére* rekonštruuje podobu „národného emblematického zákonníka“ a analyzuje jednotlivé hriechy a tresty za ne. (Pre zaujímavosť možno uviesť, že v skupine hriechov voči národu, tzv. „hriechy Slovanov“, excerptuje po obsahovej stránke dve podskupiny: národné hriechy, t. j. zrada, odnárodňovanie, vražda Slovanov/bratovražda, rozkolníctvo, ľahostajnosť voči národnej veci, zbojníctvo a lúpenie, zbabelosť, neotesanosť, chvastúnstvo a pomstychtivosť, kultivovanie zlej literatúry, falzifikátorstvo, a hriechy nábožensko-mravnej povahy – konkrétne prenasledovanie kresťanov/falošné božstvá, smilstvo, sektárstvo; v skupine hriechov neslovanov proti národom Slovanov identifikuje prenasledovanie/útlak, opovrhnutie/poníženie, činy jezuitov/katolíkov, vražda, lúpež, pomadžarčovanie, ponemčovanie, porumunšťovanie, zvody, ľahostajnosť, hlásatelia nebezpečia panslavizmu, a tieto ďalej interpretuje v úzkej nadväznosti na už analyzované motívy a emblémy. Róbert Kiss Szemán takto ukazuje, že v dôsledku kontinuálneho rozrastania *Slávy dcéry* rozšíril Ján Kollár geografický emblematizmus, vymedzený svojimi staršími dielami, o dimenziu zásvätia.)

Na pozadí analýzy *Slávy dcéry* a ďalších diel formuluje Róbert Kiss Szemán dve charakteristické „všeobecne platné špecifiká“ (s. 110) Kollárovho diela ako celku: 1. imaginárnosť, zaručujúcu prechod medzi modernou vedeckosťou (filológia, historické vedy) a fiktívnym rozpráváním, a 2. synkretizmus, prostredníctvom ktorého autor „jemne odsúva do pozadia prísne normy klasicizmu“, prekračuje umelecké žánre a umelecké druhy aj jazykové hranice a snaží sa „tú ktorú dejinnú udalosť, jej protagonistu či výjav podať z viacerých strán, viacerými žánrami i vo viacerých jazykoch“ (s. 103). Táto vlastnosť spolu s mnohožánrovosťou, rozvrstvením a vplyvom presahujúcim národné kultúry podľa historika najintenzívnejšie spája Jána Kollára s Johannom Wolfgangom Goethem; natoľko silno, že podobnosť s týmto spisovateľom a mysliteľom sa stala súčasťou originálneho titulu monografie, hoci obdobných „spojení“ ponúka Róbert Kiss Szemán viacero (napríklad v súvislosti s Kollárovou anamnézou vedca píše o básnickej alebo imaginárnej filológii a nazýva Kollára „Ossianom niekdajších skutočných polabských, pomoranských a rujan-ských Slovanov, kreátorom nikdy neexistujúcich severotalianskych Slovanov“; s. 56).

Za jeden z ústredných motívov životnej dráhy a umeleckej tvorby Jána Kollára považuje Róbert Kiss Szemán exodus, či presnejšie exody v zmysle opakujúcich sa aktov odchodov, ktoré „básnika a pastora“, ako na jednom mieste svojho textu (s. 142) vo vzťahu k téme kapitoly funkčne redukuje mnohostrannosť a polyfunkčnosť Jána Kollára, sprevádzali po celý život. Exodus vníma ako fenomén s obrovskou historickou, náboženskou a kultúrnou tradíciou s napojením na Starý zákon, rímske dejiny a dejiny náboženstva a v prípade tejto osobnosti za tému, ktorá doteraz (na škodu) nebola predmetom literárnohistorického výskumu. Tento nedostatok sa následne snaží napraviť samostatnou kapitolou (*Pútno zastavenie slovenského národného exodu*). V jej úvode ozrejmjuje „biografické a nábožensko-historické korelácie exodu“ v Kollárovom diele s argumentačným ťažiskom v *Pamätiach z mlad-*

ších liet života. Užitočným momentom tejto kapitoly je koncept exodu ako centrálnej idey Kollárovo pôsobenia v cirkvi a vo verejnom živote obce, ktorým následne vysvetľuje Kollárove aktivity mimo úzko umeleckej (literárnej a kultúrnej) sféry. Napríklad organizačnú a zberateľskú prácu, konkrétne činnosť slovenskej školy peštianskych evanjelikov od roku 1821 a následne o štyri roky neskôr zostavenie *Čítanky*, zdôvodňuje historik ako výsledok „zváženia reálnej situácie svojich veriacich“ (s. 144), pričom poukazuje na to, že Kollárovo básnické aj pedagogické dielo (konkrétne prvé vydanie *Slávy dcéry* a o rok mladšia *Čítanka*) vyrastalo v polovici dvadsiatych rokov z rovnakého ideového, emočne zážitkového podhubia a ich intencionalita „je takpovediac identická: v prvom z nich je to básnický arzenál počiatku 19. storočia, v druhom v záujme totožného cieľa nasadenie bojového zásobníka ‚racionalizmu‘ protestantskej pastorácie“ (s. 145).

(Upozorniť treba, že nejde o jediné miesto monografie, kde sa autor venuje *Knihe k čítaniu pre mládež v školách slovanských v mestách a v dedinách*, ako znie podtitul tzv. Kollárovej čítanky. Celkovo ju uvádza a argumentuje ňou sedemkrát. Ide o jedno z mála docenení a kontextuálnej interpretácie nielen tohto pedagogického diela, ale vôbec obdobných tlačí v 19. storočí, ktoré stále ostávajú na okraji pozornosti literárnych historikov, hoci sú materiálom s obsiahlym výskumným potenciálom. Ako príklad par excellence môžem uviesť gymnaziálnu čítanku Emila Černého z rokov 1864 a 1865, ktorá, mimochodom, významne materiálovo a koncepcne čerpá z Kollárovej.)

Jedným z implicitných dôvodov, prečo maďarského historika zaujíma osobnosť a dielo Jána Kollára, je nepochybne zvláštne, akoby trochu „macošské“ – či aspoň minimálne nie uspokojivé, neúplné, parciálne a do značnej miery v mnohých smeroch nekontextuálne – prijímanie tejto osobnosti domácou historiografiou. (Paralelne aktuálne iný maďarský historik, tentoraz všeobecných dejín, recipuje osobnosť a dielo Ludovíta Štúra v konfrontácii so slovákistikou, ale podstatne otvorenejšie kritickejšie, na rozdiel od jazykovo-štylisticky mimoriadne kultivovaného, pôsobivého a čítavého spracovania Róbertom Kiss Szemánom nápadne „natvrdo“, denotatívne, miestami až tak trochu neohrabane.) Róbert Kiss Szemán vníma Jána Kollára ako ústrednú osobnosť národnoobrodeneckých procesov sledovaného obdobia, osobnosť fundamentálneho významu, ktorej životné dielo bolo „odsúvané do marginálie“ (s. 10) už za jeho života, počnúc rokom 1843, v súvislosti s rozhodnutím generácie sústredenej okolo autority Ludovíta Štúra a jej jazykovo emancipačných snáh. Analýzu jeho diela ako celku vníma ako nevyhnutný predpoklad pre jeho „začlenenie (...) do dejín českej a slovenskej (občas československej) literatúry“ (s. 10). Kam síce prirodzene patrí, no možno – rovnako ako Ludovít Štúr – viac hmlisto a emblematicky, ako celostne a pochopene.

Jana Pácalová

Mgr. Jana Pácalová, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
SR
e-mail: pacalovakorekt@gmail.com